

УДК 069.5 : 7.046.3

Мар'яна Пушкар

Збірка сакрального мистецтва Музею мистецтв Прикарпаття

Висвітлюється історія заснування та розвитку Музею мистецтв Прикарпаття. Розкриваються особливості комплектування збірок сакрального мистецтва на різних відтинках часу. Аналізуються окремі збірки.

Ключові слова: ікона, скульптура, стародрук, культові речі, сакральне мистецтво Галичини

Mariana Pushkar

The collection of sacred art in the Subcarpathian Museum of Arts

The history of foundation and development of the Subcarpathian Museum of Art is illustrated. Special aspects of completing of collections of sacred art at different intervals of time are showed. Separate collections are analyzed.

Keywords: icon, sculpture, early printed book, cultic items, Galicia sacred art

Масштабні заходи щодо послідовного та систематичного колекціонування творів культового призначення на Івано-Франківщині почали реалізовуватись із заснуванням Івано-Франківського обласного художнього музею (з 2012 р. – Музей мистецтв Прикарпаття). І вже зараз «... найбільшою гордістю музею є зібрання сакрального мистецтва» [16, с. 4]. До основного фонду станом на кінець 2015 р. належить понад 900 культових речей, створених у XV–XX ст., які складають три більші колекції (ікони – 443 од., культова скульптура – 332 од., стародруки – 121 од.), а також невелика група предметів літургійно-обрядового призначення.

Колекції культових речей зі збірки Музею мистецтв Прикарпаття та окремі предмети, що належать до них, неодноразово привертали увагу науковців як з числа працівників музею (В. Мельник, М. Аронець, В. Доскалюк, Б. Гладкий, Т. Петрів, С. Пушкар, М. Баглай та ін.) [1–5, 9–13, 19–20, 25], так і вчених з провідних науководослідних установ держави (В. Овсійчук, Ф. Уманцев, Д. Степовик, О. Сидор, Т. Откович, О. Канарська-Луцан й ін.) [14, 15, 17, 18, 21, 22, 24]. Утім вони і надалі будуть цікавим матеріалом для дослідників історії сакрального мистецтва не лише Івано-Франківщини, а й усєї України.

Політика компартії у галузі культури протягом 1980-х рр. спричинилася до активізації процесів, що кардинально вплинули на фондоутворення та напрямки музейної діяльності. Це стосувалося й створеного у 1980 р. Івано-Франківського художнього музею, який на початку свого існування мав у наявності всього десяток творів сакрального мистецтва. На виконання партійних директив «про початок масового «освоєння» й «перепрофілювання» закритих храмів у західних областях України» [10, с. 9] було зрушено з місця малодосліджений пласт церковного буття українців: іконостаси, сакральну пластику, стародруки, храмові архіви, найрізноманітніші культові предмети. Усе це призначалося на знищення або, у кращому випадку, безсистемно звалювалося на «районних складах культового майна». У цих обставинах «музеї західноукраїнського регіону виявилися чи не єдиними гарантами порятунку кинутих напризволяще творів церковного мистецтва» [10, с. 9].

Перше значне надходження культових речей до сховищ нашого музею пов'язане з передачею напівзнищених творів скульптури (близько 100 одиниць) з підвалів Івано-Франківського кафедрального собору УГКЦ, до яких вони звозилися за розпорядженням комітету у справах релігії і під наглядом КДБ, починаючи з 1950-х рр. Переважно це була народна скульптура з придорожніх капличок і хрестів, а також фігуративна пластика, що вилучалася з переведених на православ'я греко-католицьких церков. Серед переданих творів згодом виявлено барокові скульптури апостолів Петра і Павла та адоруючих ангелів з головного вітгара костелу в Галичі (близько 1782 р.), приписувані видатному скульптору Янові Оброцькому [12, с. 44; 13, с. 190–191].

У 1985 р. з Крилоського історико-архітектурного заповідника (філіалу Івано-Франківського краєзнавчого музею) повернуто понад 200 скульптур і фрагментів декоративного різьблення першої половини XVIII ст., що були вивезені туди після знищення у 1962 р. оздоблення інтер'єру колишнього колегіального костелу Непорочного Зачаття Діви Марії [10, с. 9–10; 13, с. 189–190]. Дещо раніше частина цієї необлікованої скульптури опинилась у збірці Львівської картинної галереї в Олеському замку, а також у костелі Христа-Царя в Івано-Франківську [12, с. 44].

Під час експедицій до недіючих костелів області працівники відшукали для фондів музею скульптурні роботи Пінзеля [1, с. 28–29; 13, с. 190], Станетті, Полейовського, Оброцького та деяких невідомих митців.

У 1982–1989 рр. працівники Івано-Франківського художнього музею здійснили експедиції з обстеження «складів культового майна» в селах Залужжя, Руда, Пуків, Черче (Рогатинщина), Слобода Рівнянська (Рожнятівщина), Завадка і Болохів (Калущина), Підліски (Долинщина), Чехова (Городенківщина), а також окремих церков і дзвіниць у Різдвах, Нараївці, Кремидові, Воскресінцях, Уїзді, Гончарівці, Ціневі, Камені, Лоп'янці. Тоді було виявлено кількості унікальних, часом напівзнищених або перемальованих, ікон XVI–XVIII ст. Найбільш вартісні у художньому аспекті групи ікон до фондів музею надійшли з Рогатинщини, Калущини і Рожнятівщини, що пояснюється інтенсивним розвитком монастирської і міської культури й торгово-ремісничих відносин на північно-західних землях краю, які перебували у сфері релігійного і художнього впливу Львова, Жовкви і Перемишля. Ікономалярство цього регіону представлене такими творами, як мальоване силуетне «Розп'яття», «Богородиця з пророками» XVI ст., «празнички», «Благовіщення» і «Хрещення» з Войнилівщини, «Воздвиження Чесного Хреста», «Спас Пантократор» першої половини XVII ст. з Рогатинщини та ін. Серед раритетів – фрагмент готичного вітваря середини XV ст. з образом святої Маргарити, що був віднайдений у с. Ріпне на Рожнятівщині [12, с. 44; 13, с. 162–168].

Колекція стародруків ММП нараховує 121 од. зб. Більшість із них потрапили до музею унаслідок експедиційної діяльності працівників музею. Так у 1984 р. із с. Медуха Галицького району надійшло 10 одиниць, зі с. Гавриляк Тлумацького району – 8, у 1987 р. із Рогатинщини надійшло 67 стародруків. Під час експедиції до с. Болохів віднайдено рукописний «Ірмологіон» 1741 р. Крім цього у 1988, 1994 та 1995 рр. закуплено по одній книзі, у 1993 р. музеєві подаровано 3 стародруки [5, с.25–29].

Водночас із збиранням творів для фондозбірки працівники музею упродовж 1980-х рр. уклали реєстр художніх цінностей в діючих церквах Галицького, Рожнятівського, Рогатинського, Снятинського, Тисменицького і частково Косівського районів. Обстежено 90 храмів, в яких описано і зафіксовано 420 творів XV–XX ст. (обстеження і атрибуцію здійснено В. Мельником та М. Аронцем) [10, с.10].

6 серпня 1983 р. у недіючій протягом кількох десятиліть церкві Зішестя Святого Духа (кін. XV ст.) в Рогатині відкрилась філія Івано-Франківського художнього музею під назвою «Музей-пам'ятка дерев'яної

Іл. 1. Іконостас 1650 р. Церква Зішестя Святого Духа – філія Музею мистецтв Прикарпаття у м. Рогатин Івано-Франківської обл.

архітектури та живопису XVI–XVII ст.». Тематико-структурний план першої експозиції розробив мистецтвознавець В. Мельник [23]. У музеї експонується повністю збережений Святодухівський іконостас 1650 р. (іл. 1), а також ікони, скульптура (іл. 2), стародруки та інші твори церковного мистецтва Рогатинщини з XVI–XIX ст. Ґрунтовне дослідження Святодухівського храму та пам'яток іконопису, що у ньому зберігаються, викладене у монографічному виданні «Церква Святого Духа в Рогатині» [25]. Колекцію скульптури музею-церкви описали і каталогізували Т. Петрів та С. Пушкар [20].

Особливістю Музею мистецтв Прикарпаття є те, що його експозиційні площі розмістилися у колишньому костелі Непорочного Зачаття Діви Марії, святих Андрія і Станіслава (1672–1703 рр.), який є найстарішою архітектурною пам'яткою міста Івано-Франківська. У першій постійній експозиції музею церковне мистецтво не було представлене.

Іл. 2. Сакральна скульптура в експозиції Музею мистецтв Прикарпаття. Івано-Франківськ

На початку 1990-х рр. розпочалась масштабна реставрація костелу Непорочного Зачаття, де звільнялися від вапняних нашарувань розписи склепінь з оригінальними композиціями на євангельські теми польського художника-декоратора Еразма-Рудольфа Фабіянського.

У серпні 1993 р. після проведених в інтер'єрі костелу реставраційних робіт відкрилася «якісно нова» постійна експозиція музею під назвою «Сакральне мистецтво Галичини XV–XX ст.». Роботу над її підготовкою проводив колектив музею під керівництвом завідувача відділу образотворчого мистецтва В. Мельника [7, с. 114]. Ця експозиція чудово вписалась у простір колишнього католицького храму, незважаючи на те, що більшість експонованих творів походила з церков грецького обряду. Вона стала «першою експозиційною версією розвитку сакрального мистецтва XV–XX ст. на теренах сучасної Івано-Франківщини» [12, с. 44]. Цю експозицію суттєво реорганізовано й доповнено у 2001 р.

Новостворена експозиція «з одного боку стала підсумком і, водночас, поштовхом для написання пропонованого для фахівців з мистецтвознавства, культурологів, студентів художніх навчальних закладів та широкого кола читачів альбому» [6, с. 12] під назвою «Сакральне мистецтво Галичини XV–XX століть в експозиції Івано-Франківського художнього музею». Автор зазначав: «Концентрація пам'яток іконопису, барокової і народної скульптури у спільному просторі виявила локальні особливості, хронологічні межі, типологію, духовно-естетичні основи й основні напрямки розвитку релігійної образотворчості краю» [13, с. 6].

В останній прижиттєвій публікації В. Мельник наголошує: «Архіважливим завданням є збереження експозиції сакрального мистецтва у середовищі, де вона тепер діє [...]. Значення найдавнішої архітектурної пам'ятки міста та меморіальний характер Колегіати, лише у поєднанні з автентичними творами іконопису і барокової скульптури XV–XVIII століть, творять об'єктивне і універсальне «перехрестя» для перетину основоположних факторів історії, мистецтва, освіти, духовної культури краю» [10, с. 19].

У 2012 р. музей змінив назву. Незабаром проведено й переекспозицію. «Експозицію відділу сакрального мистецтва музею сформовано, виходячи з теоретичних обґрунтувань світлої пам'яті мистецтвознавця Віктора Мельника. До переліку представлених на огляд творів увійшла

частина віднайдених під час пошукових експедицій ікон та культової скульптури XV–XIX ст.» [7, с. 116].

Наукові працівники музею, а також дослідники з провідних музейних і дослідних установ України вивчають та усіляко популяризують збірку культових речей Музею мистецтв Прикарпаття. Третина творів сакрального мистецтва з фондів музею неодноразово репродукувалася, деякі з них залучалися до виставок поза музеєм [3, 13, 20, 25], проте більшість предметів ще не введена до наукового обігу і чекає на вивчення та популяризацію.

1. Аронець М. 2007-й – рік майстра Пінзеля / М. Аронець // Івано-Франківський обласний художній музей: експлікація буття. Історія формування колекції, експозиційно-виставкова діяльність 2006–2009 рр. До 30-річчя заснування музею. — Івано-Франківськ : Даурія, 2010. — С. 28–30.
2. Баглай М. Двостороння хоругва 1887 року з експозиції церкви Святого Духа / М. Баглай // Роль музею у збереженні, реставрації та популяризації культурного надбання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з нагоди 35-ліття заснування Музею мистецтв Прикарпаття), 8-9 вересня 2015 р. — Івано-Франківськ : СІМІК, 2015. — С. 13–15.
3. Відроджені шедеври: ілюстративне видання відреставрованих пам'яток образотворчого мистецтва у Львівському філіалі Національного науково-дослідного реставраційного центру України [з нагоди 25-ліття Львівського філіалу] / упоряд. М. Откович, Т. Откович, О. Канарська-Луцан. — Львів, 2008. — С. 141–179.
4. Гладкий Б. До питання діяльності на галицьких землях сницарської майстерні Т. Гуттера і К. Кутченрайтера / Б. Гладкий // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Станиславівська колегіата: між минулим і майбутнім» (до 300-річчя побудови: 1703–2003). Івано-Франківськ, художній музей, 9–11 вересня 2003. — Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2003. — С. 67–70.
5. Доскалюк В. Стародруки у збірці Івано-Франківського обласного художнього музею / В. Доскалюк // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Музеї, колекції, люди: традиції і перспективи розвитку музейної справи. Вітчизняний і зарубіжний досвід» в рамках святкування 25-річчя музею. Івано-Франківськ, Художній музей, 10-11 листопада 2005. — Івано-Франківськ : Гостинець, 2005. — С. 25–29.
6. Доскалюк Н. Віктор Мельник. Життя, віддане мистецтву / Н. Доскалюк // Матеріали науково-практичної конференції «Рогатинська Святодухівська церква крізь призму історії» (до 30-річчя у статусі музею-пам'ятки дерев'яної архітектури і живопису XVI–XIX ст.), Рогатин, 22 вересня 2013 р. — Івано-Франківськ : СІМІК, 2013. — С. 9–12.

7. Доскалюк Н. Досвід експозиційної діяльності в Музеї мистецтв Прикарпаття / Н. Доскалюк // Роль музею у збереженні, реставрації та популяризації культурного надбання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з нагоди 35-ліття заснування Музею мистецтв Прикарпаття), 8-9 вересня 2015 р. — Івано-Франківськ : СІМІК, 2015. — С. 114–118.
8. Канарська-Луцан О. Іконографічні особливості ікони «Іван Хреститель з житієм» із церкви Зішестя Святого Духа в Рогатині / О. Канарська-Луцан // Ікона «Іван Хреститель з житієм». Середина XVI ст. Музей-пам'ятка архітектури і живопису XVI–XIX ст. Церква Зішестя Святого Духа в Рогатині. Філіал Івано-Франківського обласного художнього музею. — Львів, 2010. — С. 46–78.
9. Мельник В. Галицький іконопис XVI ст. у збірці Івано-Франківського художнього музею : каталог / В. Мельник // Галицько-буковинський хронограф. — Івано-Франківськ–Чернівці, 1998. — № 1. — С. 155–182.
10. Мельник В. Івано-Франківський художній музей: Експлікація буття / В. Мельник // Івано-Франківський художній музей: Експлікація буття. Історія формування колекції, експозиційно-виставкова діяльність, бібліографія публікацій. 1980–2005. До 25-річчя заснування музею / авт. та упоряд. В. Мельник. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2005. — С. 5–20.
11. Мельник В. Іван Хреститель з Рогатина / В. Мельник // Милосердний самарянин. — 1997. — № 2. — С. 29–34.
12. Мельник В. Колекція сакрального мистецтва Івано-Франківського художнього музею: історія формування та особливості її експонування в Колегіаті / В. Мельник // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Станіславська колегіата: між минулим і майбутнім» (до 300-річчя побудови: 1703–2003). Івано-Франківськ, художній музей, 9–11 вересня 2003. — Івано-Франківськ : Місто-НВ, 2003. — С. 43–50.
13. Мельник В. Сакральне мистецтво Галичини XV–XX століть в експозиції Івано-Франківського художнього музею : путівник-каталог / В. Мельник. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. — 224 с.
14. Овсійчук В. Українське мистецтво другої половини XVI – першої половини XVII ст.: Гуманістичні та визвольні ідеї / В. Овсійчук. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 153–156.
15. Овсійчук В. Українське мистецтво XIV – першої половини XVII століття / В. Овсійчук. — К. : Мистецтво, 1985. — С. 148, 150, 152. — (Нариси з історії українського мистецтва).
16. Откович М. Золоті сторінки меценатства. 2002–2007 рр. : [каталог відреставрованих творів] / М. Откович. — Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2007. — С. 4.
17. Откович Т. Мистецько-стилістичні особливості іконостаса 1650 року із церкви Зішестя Святого Духа в Рогатині та його історія / Т. Откович // Матеріали

- науково-практичної конференції «Рогатинська Святодухівська церква крізь призму історії» (до 30-річчя у статусі музею-пам'ятки дерев'яної архітектури і живопису XVI–XIX ст.). Рогатин, 22 верес. 2013 р. — Івано-Франківськ : СІМІК, 2013. — С. 40–50.
18. Откович Т. Церква Зішестя Святого Духа в Рогатині (1598 р.) / Т. Откович // Ікона «Іван Хреститель з житієм». Середина XVI ст. Музей-пам'ятка архітектури і живопису XVI–XIX ст. Церква Зішестя Святого Духа в Рогатині. Філіал Івано-Франківського обласного художнього музею : альбом. — Львів, 2010. — С. 34–45.
 19. Петрів Т. Формування колекції музею-церкви Зішестя Святого Духа в Рогатині / Т. Петрів // Роль музею у збереженні, реставрації та популяризації культурного надбання : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (з нагоди 35-ліття заснування Музею мистецтв Прикарпаття), 8-9 вересня 2015 р. — Івано-Франківськ : СІМІК, 2015. — С. 26–30.
 20. Петрів Т. Скульптура в експозиції рогатинської Святодухівської церкви-музею / Т. Петрів, С. Пушкар. — Львів : Український інститут «Євросоціум» ; ГО «Опілля», 2016. — 79 с.
 21. Сидор О. Традиції і новаторство в українському малярстві XVII–XVIII століть / О. Сидор // Свенціцька В., Сидор О. Спадщина віків: Українське малярство XIV–XVIII століть у музейних колекціях Львова. — Львів : Каменяр, 1990. — С. 33.
 22. Степовик Д. Історія української ікони X–XX століть / Д. Степовик. — 3-те вид., стереотип. — К. : Либідь, 2008. — С. 60–62.
 23. Тематико-структурний план експозиції музею-пам'ятки дерев'яної архітектури і живопису XVI–XVII ст. в Рогатині / [складений зав. відділу народного мистецтва музею В. Мельником у 1992 р.]. — Машинопис : Музей мистецтв Прикарпаття. — 34 с.
 24. Уманцев Ф. Живопис кінця XVI – першої половини XVII століття / Ф. Уманцев // Історія українського мистецтва : в 6 т. — К., 1967. — Т. II : Мистецтво XIV – першої половини XVII століття. — С. 296, 298.
 25. Церква Святого Духа в Рогатині : альбом / авт.-упоряд. В. Мельник. — К. : Мистецтво, 1991. — 144 с.: іл.
 26. Якібчук М. Історія розвитку Івано-Франківського художнього музею / М. Якібчук // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Музеї, колекції, люди: традиції і перспективи розвитку музейної справи. Вітчизняний і зарубіжний досвід» в рамках святкування 25-річчя музею. Івано-Франківськ, Художній музей, 10-11 листопада 2005 р. — Івано-Франківськ : Гостинець, 2005. — С. 84–85.